

บทที่ ๔

แนวทางส่งเสริมการประยุกต์ใช้กระบวนการพุทธศาสนเสวนาสังสร้างความ สามัคคีระหว่างวัดกับชุมชนบ้านหนองไผ่ จ.กาญจนบุรี

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ฐานขององค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาบริบทชุมชนสภาพปัญหาการขาดความสามัคคีของชุมชนบ้านหนองไผ่ และ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการ “พุทธศาสนเสวนา” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะนำแนวคิด “พุทธศาสนเสวนา” มาประยุกต์ใช้ส่งเสริมให้กับชุมชนบ้านหนองไผ่ เพื่อที่จะนำรูปแบบ “พุทธศาสนเสวนา” นี้ ที่จะประกอบไปด้วยแนวคิดแนวทางการประยุกต์ใช้หลักการของพระพุทธศาสนาและวิธีการสนทนาเสวนา ซึ่งหลักการที่ผู้วิจัยจะนำมาเป็น “กรอบ” ในแนวทางการประยุกต์ก็คือ วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยในบทนี้จึงเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์ปัญหาของการขาดความสามัคคีจากการไม่ฟังกันระหว่างวัดกับชุมชนบ้านหนองไผ่ สาเหตุของการไม่ฟังกัน และนำเสนอแนวทางการประยุกต์ส่งเสริม ใช้วิธีการ “พุทธศาสนเสวนา” ในชุมชนบ้านหนองไผ่ เป็นลำดับต่อไป

๔.๑ ปัญหาของการไม่ฟังกันในสังคมปัจจุบัน

เมื่อมองสภาพการณ์การขาดความสามัคคีระหว่างวัดกับชุมชนบ้านหนองไผ่จากบทที่ ๒ ชุมชนนี้ก็อยู่ใต้กฎธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลง ความสุข ความทุกข์ ความขัดแย้ง ความไม่แน่นอน ถ้าพิจารณาให้เป็นเรื่องธรรมดาก็เป็นเรื่องปกติธรรมดา แต่ถ้าจะใช้การถอดบทเรียนกับสภาพปัญหาการขาดความสามัคคีของชุมชนนี้มาพิจารณาก็พบว่าหลายๆ ประเด็นหลายๆ เรื่องทั้งหลาย มีสาเหตุไม่มากนักก็เกี่ยวข้องกับสาเหตุของการ “ทนกันไม่เพียงพอ” หรืออาจกล่าวได้ว่า “อดกลั้นต่ออารมณ์ความรู้สึก” และ “ใจกว้าง” กันไม่เพียงพอ ความอดกลั้นหรือทนกันได้หรือไม่นี้ เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหลายประการของมนุษย์ เช่น การเคารพสิทธิพื้นฐานส่วนบุคคลของกันและกัน เพียงพอหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการตระหนักรู้ คุณค่าของความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นอยู่ร่วมกันได้มากน้อยเพียงใด รวมทั้งการให้ความสำคัญกับความจริงใจที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างสงบสุขอย่างจริงจังหรือไม่ เหล่านี้เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่จะนำไปสู่การมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้อย่างผสมกลมกลืนนั่นเอง

ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านหนองไผ่ มีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งด้านทรัพยากร การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และ ประเพณีที่ต่างกันของตัวบุคคลด้านเชื้อชาติที่อยู่ร่วมกันในชุมชน เป็นเหตุให้สร้างความแตกแยกในทุกส่วน จากปัญหาที่กล่าวข้างต้น พบว่า ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในนั้นตามทฤษฎีความขัดแย้งของ จอห์น แมคคอนแนล เป็นความขัดแย้งด้านข้อมูล ผลประโยชน์ ความสัมพันธ์รวมถึงด้านคุณธรรม

และคุณค่านิยม^๑ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดความขัดแย้งของนักจิตวิทยา ในลักษณะ ความขัดแย้งด้านเป้าหมาย ด้านความคิด ด้านความรู้สึก และทางด้านพฤติกรรม^๒

จากลักษณะของความขัดแย้งที่กล่าวมา ในมุมมองของพระพุทธศาสนา ในเรื่องของความขัดแย้ง ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงในเรื่องของ สีสสามัญญตาและ ทิฏฐิสามัญญตา^๓ กล่าวคือ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงข้อปฏิบัติที่จะให้เกิดความสามัคคีปรองดองกันในระหว่างเพื่อนพรหมจารี อันจะยังความสันติสุขให้เกิดมีและเจริญขึ้นได้จริง คือ ความเป็นผู้มีศีลที่บริสุทธิ์ สมบูรณ์ เสมอกัน ชื่อว่า สีสสามัญญตา^๔ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ถ้าในหมู่คณะผู้ประพฤติปฏิบัติพรหมจรรย์ด้วยกัน มีผู้ศีลอยู่ร่วมกับหมู่คณะมากเพียงไร ย่อมเป็นที่รังเกียจของผู้มีศีลมากเพียงนั้น และเพราะเหตุนี้ความขัดแย้งแต่กร้าวก็จะเกิดขึ้นได้มากเพียงนั้น และความเป็นผู้มีทิวฐิ คือ ความเห็นซึ่งประเสริฐอันจะนำไปสู่ความพ้นทุกข์โดยชอบเสมอกัน กล่าวคือ ความสอดคล้องกัน ไม่ขัดแย้งถึงขั้นทะเลาะวิวาทบาดหมางกันนี้ชื่อว่า ทิฏฐิสามัญญตา^๕ ซึ่งกล่าวโดยทั่วไปแล้วมนุษย์นั้นย่อมมีความเห็นแตกต่างกันได้ เพราะบุคคลที่อยู่ร่วมกันในสังคมที่ดำเนินชีวิต และทำกิจการร่วมกัน ต่างขาดสีสามัญญตา คือ ขาดความเป็นผู้มีศีลเสมอกัน และขาดทิฐิสามัญญตา คือ ขาดความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมเสมอกัน จึงทำให้เกิดความขัดแย้งกันไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์มีความแตกต่างกันทั้งในด้านพันธุกรรม การอบรมเลี้ยงดูและสิ่งแวดล้อม จึงทำให้มีความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งได้แก่ ร่างกาย อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ค่านิยม แรงจูงใจ ความต้องการ ความถนัด สติปัญญา ความสามารถ ฯลฯ ที่เรียกโดยรวมว่าเป็นบุคลิกภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อไหร่ก็ตามที่มนุษย์รู้สึกถึงความไม่เท่าเทียมกันหรือความไม่เสมอภาคกัน ก็จะเกิดความไม่พอใจ และขัดขวางไม่ให้อีกกลุ่มหนึ่งได้ในสิ่งที่ต้องการด้วย ก่อให้เกิดความไม่ลงรอยกัน นำไปสู่ผลกระทบต่าง ๆ ตามมา

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า ปัญหาของการไม่ยอมฟังกันเกิดมาจากความขัดแย้ง โดยความขัดแย้งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ กล่าวคือ ความขัดแย้งภายใน (internal conflict) เป็นความขัดแย้งในแง่ความคิด ความรู้สึก คุณค่า และรสนิยมที่แตกต่าง และความขัดแย้งภายนอก

^๑ จินตนา ยูนิพันธ์ และลลิต ศรีทรัพย์นันต์, “การจัดการศึกษาทางการพยาบาลกับคุณภาพบัณฑิต”, **วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนราธิวาส**, (กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนราธิวาส ๒๕๕๒), หน้า ๓๓ – ๓๗.

^๒ วันชัย วัฒนศัพท์, **ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา**, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภรณ์ออฟเซต, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓.

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๒, อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๒/๔๒๘.

^๔ สีสสามัญญตา คือ ความสม่ำเสมอโดยศีล รักษาศีลเสมอกันกับเพื่อนภิกษุสามเณร ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ ดูใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔๒.

^๕ ทิฏฐิสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีความเห็นที่ถูกต้องโดยทิฐิ มีความเห็นร่วมกัน มีความคิดเห็นลง กันได้, ดูใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๙๖.

(external conflict) เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ข้อมูล โครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างกัน

จากลักษณะของความขัดแย้งที่กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งภายนอกหรือภายใน เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นจึงทำให้ต่างฝ่ายไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน จึงมีคำถามต่อไปว่า เพราะสาเหตุใดจึงไม่ยอมฟังกัน จากการศึกษาวิเคราะห์เอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับประเด็นนี้ ทำให้พบประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับ “สาเหตุที่ไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน” ดังต่อไปนี้

๔.๒ สาเหตุของการไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน

สาเหตุของการไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน แบ่งออกเป็น ๔ ประเด็น คือ^๖

๑) **การมีอคติ** กับฝ่ายตรงข้ามอาจจะด้วยเหตุผลที่ว่าอีกฝ่ายมีฐานะ การศึกษา หรือวุฒิภาวะที่ต่ำกว่า เป็นต้น ทำให้เราไม่เห็นความสำคัญของอีกฝ่าย จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเสียเวลามาฟังอีกฝ่ายพูด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากคน ๆ นั้น เป็นบุคคลที่เราเคยทะเลาะเบาะแว้งด้วยความทรงจำในอดีตเกี่ยวกับคน ๆ นั้น จะยิ่งทำให้เราเกิดอคติต่อผู้พูดได้อย่างง่ายดาย จึงยากที่จะยอมทนฟังให้อีกฝ่ายพูดจนจบประโยค

๒) **ยึดมั่นในอุดมการณ์ หรือความเชื่อของตนเอง** หากผู้ใดพูดจาขัดแย้งกับสิ่งที่เราเชื่อ มนุษย์มักตีความว่าสิ่งนั้นผิด และจะไม่ยอมฟังเหตุผลใด ๆ จากอีกฝ่ายว่า เพราะเหตุใดเขาจึงไม่เห็นด้วยกับเรา นอกจากนั้น ผู้ที่ยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์และความคิดของตนเอง นอกจากจะไม่ฟังแล้ว ยังจะสวนกลับและพยายามหาเหตุผลมาพูดหักล้างความเชื่อของอีกฝ่ายด้วยเสียอีก

๓) **ไม่ยอมรับความเป็นจริง** มนุษย์มักคิดว่าทุกอย่างจะต้องเหมือนเดิม และจริงจังยั่งยืนตลอดไป ฉะนั้น เมื่อต้องประสบกับความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดี เช่น การที่สามีหรือภรรยาอกใจเรา เป็นต้น จิตใจของมนุษย์ที่มีความเชื่อที่ผิด ๆ ดังกล่าว จึงรับไม่ได้กับการเปลี่ยนแปลง และไม่ยอมทนรับฟังความเป็นจริงที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ตรงหน้า สิ่งนี้จึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่มนุษย์ไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน

๔) **มีนิสัยที่ชอบแสดงความคิดเห็นเป็นชีวิตจิตใจ** การมีนิสัยเช่นนี้จะทำให้เราได้รับข้อมูลได้อย่างไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เพราะในขณะที่อีกฝ่ายพูดยังไม่ทันจะจบประโยค ในใจของเรานั้น เราได้เตรียมข้อมูลเพื่อที่จะมาหักล้างประเด็นของอีกฝ่ายเรียบร้อยแล้ว ดังนั้น วินาทีที่เรากำลังคิดถึงสิ่งที่เรากำลังจะพูดนั้น สมาธิของเราจึงไม่ได้จดจ่อไปกับการฟังในสิ่งที่อีกฝ่ายกำลังพูด จึงทำให้เราได้รับข้อมูลอย่างไม่ครบถ้วน

^๖ รีเบคคา ชาเฟอ (Rebecca Shafir), *The ZEN of Listening: เพิ่มสติในการฟังด้วยวิถีพุทธแบบ Zen*, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.pantown.com/board.php?id=660&area=1&name=board14&topic=783&action=view>, [๔ ธ.ค. ๒๕๕๗].

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางท่านได้ให้ความเห็นสาเหตุของการไม่ยอมฟังซึ่งกันและกันไว้ว่า “สนใจตัวเองมากเกินไป” คือ คนพวกนี้มักสนใจแต่ความคิดของตนเองไม่รับฟังและไม่สนใจคนอื่น ลักษณะของคนที่ไม่สนใจฟังคนอื่น เช่น ถามในสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องถาม ให้ความเห็นนอกเรื่องบ่อยๆ พุดซ้ำ ๆ ในเรื่องที่ชี้แจงถกเถียงไปแล้ว และอีกสาเหตุหนึ่งคือ “ขาดสมาธิในการฟัง” เช่น ใจลอย หรือกำลังเครียด ทำให้ไม่ตั้งใจฟัง หรือฟังแบบผิวเผินทำให้จับประเด็นไม่ได้ ตอบคำถามไม่ตรงประเด็น แปลความหมายของการสนทนาไม่ถูกต้อง^๗

จากประเด็นสาเหตุของการไม่ยอมฟังซึ่งกันและกันที่กล่าวมา ผู้วิจัยมีมุมมองว่า ความขัดแย้งในชุมชนบ้านหนองไผ่ เป็นเพราะถือความคิดของตนเองเป็นใหญ่ หรือปรารถนาตนเองเป็นใหญ่ กล่าวคือ เห็นว่าความคิดของตนถูกต้องที่สุด และให้ความสำคัญกับตนเองเป็นอย่างมาก จึงไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ซึ่งในพระพุทธศาสนาก็มีการกล่าวเรื่องการถือความคิดของตนเองเป็นใหญ่ หรือถือว่าตนเลิศกว่าผู้อื่น เรียกว่า มานะ คือ ความถือตัวความสำคัญตนเป็นอย่างนั้นอย่างนี้^๘ ได้แก่ (๑) เป็นผู้เลิศกว่าเขา ถือตัวว่าเลิศกว่าเขา ถือตัวว่าเสมอเขา ถือตัวว่าด้อยกว่าเขา (๒) เป็นผู้เสมอเขา ถือตัวว่าเลิศกว่าเขา ถือตัวว่าเสมอเขา ถือตัวว่าด้อยกว่าเขา (๓) เป็นผู้ด้อยกว่าเขา ถือตัวว่าเลิศกว่าเขา ถือตัวว่าเสมอเขา ถือตัวว่าด้อยกว่าเขา^๙

กล่าวโดยสรุป สาเหตุของการไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน เกิดจากบุคคลมีอัตตา ยึดมั่นในความคิดของตนเอง ความถือตัว ความมีอคติต่อฝ่ายตรงข้ามว่าตัวเองมีความคิดดีกว่า คิดว่าฝ่ายตรงข้ามด้อยกว่า ไม่กล้ารับความจริงของข้อมูล และปิดกั้นความคิดเห็นของผู้อื่น

๔.๓ พุทธศาสนากับการทำสานเสวนา

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักการสานเสวนาและหลักการพุทธศาสนาซึ่งผู้วิจัยนำมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้กับ “พุทธศาสนาสานเสวนา” พบว่า หลักการในพระพุทธศาสนากับการสานเสวนามีความสัมพันธ์กันดังนี้

๔.๓.๑ จุตร่วม

ความสัมพันธ์ของหลักการในพระพุทธศาสนากับการสานเสวนา มีดังนี้

ความหมาย เป็นการฟังด้วยความตั้งใจ ปราศจากอคติ ไม่วิพากษ์วิจารณ์ และเข้าถึงแก่นสาระของการฟัง กระบวนการสื่อความหมายและเรียนรู้เพื่อเข้าใจตนเองและผู้อื่น

เป้าหมาย เพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ไม่ได้มาเอาแพ้เอาชนะกันและไม่ยึดติดแต่ความเห็นตัวเองว่า เราถูก เขาผิด

^๗ ผู้จัดการ ๓๖๐° รายสัปดาห์ ๖ มีนาคม ๒๕๕๒, **สาเหตุที่คนพูดกันไม่รู้เรื่อง!**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thaitrainingzone.com/HrdNewsDetail.asp?id=32>, [๗ ธ.ค. ๒๕๕๗].

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๓๑.

^๙ ขุ.ม. (บาลี) ๒๙/๒๑/๖๓, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๑/๙๖.

เปิดเผย คือ เปิดพื้นที่โดยไม่ครอบครองการพูด ทุกคนจะต้องมีโอกาสพูดอย่างเท่าเทียมกัน และต้องพูดแสดงความคิดเห็น โดยสามารถนำประเด็นขึ้นมาพูดได้ทุกสิ่งที่เกี่ยวข้อง เป็นการสร้างบรรยากาศที่เปิดกว้าง และเป็นอิสระ

ความรู้สึกร่วม หลักการฟังข้อหนึ่งคือ “ฟังด้วยจิตว่าง” หมายถึง ในขณะที่เราฟังอย่าเพิ่งตัดสินข้อมูลคนที่เขาพูดออกมาโดยใช้สมมติฐานของเรา ให้ฟังเหตุฟังผลและฟังด้วยความรู้สึก ถ้าเราเป็นเขาหรือถ้าฉันเป็นเธอ ฉันจะรู้สึกอย่างไร การมีความรู้สึกถ้าเราเป็นเขา เราสามารถรับรู้ได้เสมอและความจริงก็เพียงพอแล้ว ในหลาย ๆ กรณีคนที่มีความคิดเห็นค่านิยมต่างกัน เรื่องจุดยืนทางการเมืองแต่สามารถรับรู้ซึ่งกันและกันได้ว่าฉันเข้าใจแล้วว่าทำไมเธอจึงเชื่อเช่นนั้น โดยไม่จำเป็นต้องรับรองเห็นด้วย

เคารพมุมมองของทุกคน มุมมองหรือความเห็นเขาทุกคนต้องได้รับการบันทึก การบันทึกมุมมองหรือความเห็นของทุกคนลงไปแสดงการรับรู้ หรือการได้ยินในประเด็นของฝ่ายต่าง ๆ มุมมองนั้นจะถูกจะผิดอย่าเพิ่งตัดสินใจและบางครั้งตัดสินไม่ได้ เนื่องจากมุมมองเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล แต่ละกลุ่มซึ่งอาจจะไม่มีถูก มีผิดก็ได้

ความเสมอภาค มีความเท่าเทียม ต่างฝ่ายต่างเรียนรู้ “ให้ และ รับ” เท่า ๆ กัน ไม่มีใครด้อยกว่า หรือเหนือกว่าใคร ไม่มีการครอบงำทางความคิด เขากับเราเท่าเทียมกัน เขากับเรามี ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เท่าเทียมกัน

จุดยืนชัดเจน กล่าวบอกความคิด ความเชื่อของตนเอง กล่าวเปิดหู เปิดใจ ฟังความเห็นที่แตกต่าง กล่าวรับฟัง ว่าผู้อื่นเข้าใจ และเห็นว่าเราเป็นอย่างไร สื่อความหมายของเราให้ชัดเจน

ดังนั้น ความสัมพันธ์ของหลักการพระพุทธศาสนากับการสานเสวนา โดยทั้งสองมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงในกระบวนการมีส่วนร่วมที่เน้นการฟังอย่างแท้จริงโดยปราศจากอคติ มีเป้าหมาย ความรู้สึกร่วม เคารพมุมมองของทุกคน ความเสมอภาค จุดยืนชัดเจน ทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน และผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่าย โดยการสานเสวนาให้ความสำคัญในเรื่องของการฟังเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าการฟังเป็นส่วนสำคัญในการที่จะทำให้ทั้งสองฝ่ายยอมฟังซึ่งกันและกัน โดยที่ไม่ต้องมีข้อสรุป หรือมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ชนะ แต่เป็นการชนะร่วมกันทั้งสองฝ่าย และการฟังจะเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้กระบวนการของสานเสวนาให้ดำเนินไปได้ หรือกล่าวได้ว่าการสานเสวนาเป็นการฟังเป็นการสื่อสารเพื่อพัฒนาจิตภายใน เพื่อการเรียนรู้ เพื่อการเกิดเป้าหมายร่วมกัน เพื่อสันติ เพื่อสร้างสรรค์บรรยากาศที่เปิดกว้าง เสมอภาค และเป็นมิตร การฟังกับการสานเสวนาจึงเป็นกระบวนการสื่อสารด้วยใจที่เมตตา เป็นการพัฒนาจาก “ภายใน” โดยก้าวพ้นความแตกต่าง ความไม่เข้าใจ ความขัดแย้ง ซึ่งแสดงออกจากภายนอก เพื่อให้ทุกฝ่ายเข้าใจและยอมรับความต่าง เพื่อตระหนักในความเหมือน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

อย่างไรก็ตาม จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ของการฟังในหลักการของพระพุทธศาสนากับการสานเสวนาจะมีจุดร่วมที่เหมือนกัน แต่ผู้วิจัยมีมุมมองที่เห็นถึงจุดต่างของความสัมพันธ์การฟังในหลักการของพระพุทธศาสนากับการสานเสวนา ดังนี้

๔.๓.๒ จุดต่าง

ความสัมพันธ์ของการฟังในหลักการของพระพุทธศาสนากับ การสานเสวนา คือ เป้าหมาย โดยเป้าหมายของการฟังเป็นการฟังเพื่อได้มาซึ่งปัญญาถือเป็นจุดเริ่มต้นของปัญญาสำหรับบุคคลทั่ว ๆ ไป การฟังจึงเป็นธรรมที่สำคัญต้องเน้นให้มาก เพื่อให้การฟังนั้นถูกต้องตามหลักที่จะเป็นสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) เมื่อเริ่มต้นมีความเห็นถูกแล้ว ก็จะเป็นปัจจัยที่นำไปสู่เป้าหมายหรือจุดหมายที่สูงกว่าปัญญาก็คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ ในขณะที่เป้าหมายของการสานเสวนาไม่จำเป็นต้องให้ได้ทางออกของการแก้ปัญหาทุก ๆ ครั้ง ในทันที แต่การสานเสวนาเป็นกระบวนการที่ทำให้ทุกฝ่ายเกิดความรู้สึกหรือมีความสมานฉันท์สัมพันธ์ที่ดีต่อกันดังนั้น จึงเป็นประเด็นคำถามที่น่าสนใจว่า แล้วทำอย่างไรให้ทุกฝ่ายยอมรับฟังซึ่งกันและกัน โดยในงานวิจัยบทนี้เป็นการศึกษาแนวทางในการประยุกต์ใช้การสานเสวนา กับหลักการของพระพุทธศาสนา ต่อชุมชนบ้านหนองไผ่ ผู้วิจัยขอนำ หรือที่เรียกว่า “พุทธสานเสวนา” (Buddhist Dialogue) มาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้เพื่อแสดงให้เห็นว่า “พุทธสานเสวนา” นั้นเน้นในการฟังอย่างมีสติฟังเพื่อเกิดปัญญานั้นมีรูปแบบและวิธีการสานเสวนาอย่างไร

๔.๔ พุทธสานเสวนาเพื่อสร้างความสามัคคีระหว่างวัดกับชุมชน

จากการสานเสวนาโดยการฟังมาจนถึงการประยุกต์ตามหลักพระพุทธศาสนาที่ผู้วิจัยเรียกว่า “พุทธสานเสวนา” เพื่อที่จะนำมาใช้ประโยชน์กับการจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างความสามัคคีนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการสร้างความสามัคคีปรองดอง(Harmony)นั้นควรที่จะเน้นการพัฒนาปัญญาด้านจิตใจ (inner)สู่ภายนอกด้วยการยกระดับจิตใจให้เกิดปัญญาด้วยกัน ๒ ระดับคือ พัฒนาโดยการฟังจากภายในและภายนอกสอดคล้องกับหลักจากรับรู้ จากเครื่องมือสื่อสารในพระพุทธศาสนาหรือสื่อธรรมชาตินี้เรียกว่า “อายตนะ” ซึ่งกระบวนการฟังรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ต้องอาศัยอายตนะเริ่มต้นที่ “อายตนะภายใน” “อายตนะภายนอก” เพราะอายตนะเป็นแหล่งหรือเป็นช่องทางที่อำนวยความสะดวกรับรู้ต่าง ๆ เกิดขึ้น ฉะนั้นอายตนะถือว่าเป็น องค์ธรรมที่สำคัญของกระบวนการรับรู้ทั้งหมด

อายตนะของคนเรานั้น เป็นเครื่องมือที่แจ้งให้เราทราบโดยว่าสิ่งที่เข้ามาสู่ตัวเราเป็นอย่างไร ดีหรือไม่ดี เพราะจิตเราจะปรุงแต่งไปต่าง ๆ ซึ่งอาจไม่ถูกต้องตามหลักธรรม อาจทำให้เรารู้สึกชอบหรือไม่ชอบ อยากหนีไปให้พ้น หรือโมโหโกรธาจนอยากทำร้ายผู้อื่น หรือไปหลงมันจนเสียผู้ เสียคน เสียทรัพย์ ต้องใช้ปัญญาและจิตใจที่เป็นกลาง ปราศจากอคติอายตนะนี้ด้วย จึงเกิดความขัดแย้ง การหลงเพเลิดเพลินไปกับอายตนะ ๖ มีรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และใจ ทำให้อยากมี อยากเป็น อายตนะจึงเป็นการทำหน้าที่ให้เกิดการรับรู้ มนุษย์เป็นผู้รับรู้วัตถุภายนอกที่เป็นรูปธรรมทั้งรูปที่รู้ได้ แต่สัมผัสไม่ได้ กลิ่น เสียง รส สัมผัสทางร่างกาย และที่เป็นธรรมารมณ์ ซึ่งเป็นอารมณ์ที่อยู่ในจิตที่เคยรับรู้โลกข้างนอกมาก่อน การประสานกันทำให้มนุษย์เข้าไปเชื่อมกับสิ่งภายนอกตัวเอง เกิดเป็นการรับรู้โลกภายนอก และนำไปสู่การบัญญัติถึงสิ่งต่างๆของมนุษย์ โลกแห่งการรับรู้ของมนุษย์จึงเกิดขึ้น

พุทธศาสนายืนยันจากหลักการนี้ก็คือ เหตุเริ่มต้นการบัญญัติภาพที่มนุษย์รับรู้ มนุษย์รับรู้ “โลกข้างนอก” ทำให้เกิด “โลกแห่งการรับรู้” และรวมภาพของจักรวาลทั้งสิ้นไว้ใน การรับรู้ของเรา ในขณะเดียวกัน เมื่อมีการบัญญัติภาพที่ตนรับรู้ หลักอายตนะกับการรับรู้โลก และการบัญญัติขึ้นนั้นเกิดขึ้นได้เพราะมนุษย์(รวมทั้งสิ่งมีชีวิตอื่นๆด้วย) มี “วิญญาณธาตุ” ซึ่งธรรมชาติของมันคือ การรับรู้ หรือเรียกว่ามี “ธรรมชาตารู้” แต่มันจะแค่มีธรรมชาตารู้เท่านั้น แต่ไม่สามารถจะรับรู้อะไรได้เลย หากไม่มีระบบอายตนะหรือการเชื่อมต่อกับสิ่งต่างๆหรือธาตุต่างๆ ระบบอายตนะหรือการเชื่อมต่อทำให้มนุษย์เกิดการรับรู้ทางหู(ได้ยิน) ตา(ได้เห็น) จมูก(ได้กลิ่น) ลิ้น(ได้รับรส) กาย(ได้สัมผัส) ใจ(ได้นึกคิด) เช่น การรับรู้ทางหู เกิดขึ้นได้เพราะมีคลื่นเสียงที่เป็นอายตนะภายนอก เข้ากระทบกับประสาทหูที่เป็นอายตนะภายใน จึงเกิดเกิดวิญญาณหรือการรับรู้ทางหู (โสทวิญาณ) เช่นเดียวกันหากไม่เสียบปลั๊ก เพื่อให้เกิดการเชื่อมต่อ กระแสไฟก็ย่อมไม่เกิด การรับรู้โลกภายนอกด้วยอายตนะนี้ก่อให้เกิดการรับรู้และจดจำไว้ในใจ และเพื่อจะสื่อสารกันจึงเกิดการบัญญัติ หรือ “โลกแห่งบัญญัติ” ซึ่งตรงบัญญัตินี้เองที่เป็นตัวแปรของอายตนะที่ไปสร้างความคิดความเห็นความชอบไม่ชอบของมนุษย์ หากว่า “พุทธศาสนเสวนา” เป็นเครื่องมือ โดยใช้การสื่อสารโดยการฟังเป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจ วงจร การรับรู้ของมนุษย์เพื่อจะได้ปรับสมดุลของการสื่อสารให้ให้สอดคล้องกับเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของการศาสนเสวนาพบว่า แนวคิดทฤษฎีของการศาสนเสวนานั้นมีหลักอยู่ที่การฟังทั้งนี้หากจะนำแนวคิดศาสนเสวนามาประยุกต์ใช้เป็นชุดรูปแบบวิธีเดียวที่เรียกว่า “พุทธศาสนเสวนา” นั้น จำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงเครื่องมือของการฟังในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า สื่อ ธรรมชาติ หรือ อายตนะ ซึ่งเป็นกระบวนการฟังกระบวนการรับรู้ที่ส่งผลต่อ ภาวะอารมณ์จากการฟังทั้งเชิงบวกและลบ จากบทที่กล่าวมาผู้วิจัยได้กล่าวถึงระดับการฟังไว้ ๒ ประเภทคือ ระดับการรับฟังแบบบริสุทธิ์ กับ ระดับการรับฟังแบบเสวยโลก หากว่าเราสามารถเข้าใจกระบวนการฟังตามการรับรู้ตามหลักของพระพุทธศาสนาย่อมเป็นการส่งเสริมและฝึกฝนทักษะของผู้เข้าร่วมการศาสนเสวนาให้มีการพัฒนาอยู่ในระดับ การฟังแบบบริสุทธิ์ซึ่งจะสามารถช่วยลดความอุปสรรคในการศาสนเสวนาที่เกิดจาก มานะ ทิฐิ อคติฯ ของผู้เข้าร่วมกระบวนการ “พุทธศาสนเสวนา” ได้

จากกระบวนการฟังในพระพุทธศาสนาที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าเป็นกระบวนการฟังขั้นพื้นฐานและเป็นขั้นตอนหลักของกระบวนการ “พุทธศาสนเสวนา” ที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความสามัคคีด้วยเหตุนี้หากเราเข้าใจกระบวนการรับรู้ของมนุษย์ได้ชัดเจน เราก็ย่อมสามารถตัดตอนอุปสรรคต่อการสร้างความเข้าใจจากการฟังซึ่งจะเป็นองค์ธรรมที่เกื้อหนุนส่งเสริมการประยุกต์ใช้ชุดวิธี “พุทธศาสนเสวนา”

ดังนั้นจึงเป็นการประยุกต์การศาสนเสวนาด้วยการฟังเพื่อสร้างเป็นชุดวิธีชุดเดียวที่เรียกว่า “พุทธศาสนเสวนา” จะต้องดำรงอยู่ในหลัก ๓ ประการคือ (๑)การรักษากติกาอย่างเคร่งครัด (๒)รักษาสมาธิในการฟัง และรับรู้สมมติฐานของตนอย่างรวดเร็วพร้อมกัน (๓)วางการตัดสินใจหรือไมตัดสินใจจากความคิดตนเองไม่ก่อนเพราะอาจจะมัวคึดอยู่ในการตัดสินใจ ในวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอเสนอ “การประยุกต์การฟังที่ใช้ในระดับภายในจิตใจและภายนอกจิตใจ” ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้ต้องอาศัยการฟังอย่างลึกซึ้งทั้งในระดับภายในจิตใจและภายนอกจิตใจ

๔.๔.๑ การประยุกต์ใช้การฟังตามหลักพุทธศาสนเสวนาระดับภายในจิตใจ

ในพระพุทธศาสนาถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเกิดมาจากเหตุและดับด้วยเหตุ ปัญญาที่เช่นเดียวกันจะต้องเกิดมาจากเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังพุทธภาษิตที่ว่า โยคาเว ชายะติ ฐิริ แปลว่า ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ต้องมีการกระทำให้เกิดขึ้น ซึ่งเหตุที่จะให้เกิดปัญญานั้นมี ๓ ประการด้วยกันคือ

สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิดค้น และภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการอบรม^{๑๐}

ในการประยุกต์สานเสวนาจากการฟังด้วยวิธีการพุทธศาสนเสวนา โดยการฟังใช้วิธีการรับฟังสิ่งที่ตนเองและผู้อื่นพูด ไม่รีบตัดสินไว้ก่อนว่าผิดหรือถูก เป็นการฟังเนื้อหา ศึกษาเรียนรู้ของสิ่งที่ทุกฝ่ายต้องการสื่อสาร และคิดพิจารณาอย่างมีเหตุและผลที่ออกมาจากอารมณ์ ความรู้สึกจาก “ภายใน” ที่คิดว่ามีความสำคัญสำหรับตนเอง แต่ต้องอยู่บนพื้นฐานของการมีสติพิจารณาอย่างใคร่ครวญ กล่าวคือ การฟังอย่างลึกซึ้งจากจิตใจที่เปี่ยมด้วยเมตตาปราศจากอคติ ในการพัฒนาภายในจิตใจนั้นต้องอาศัย สติ ฟังอย่างตั้งใจ โดยหลักการสำคัญของการฟังอย่างตั้งใจ (active listening) คือ

- ๑) แสดงความเข้าใจ /ตั้งใจฟัง
- ๒) การสะท้อนคำพูดเพื่อตรวจสอบข้อมูล
- ๓) เปลี่ยนแปลงความคิดของคนด้วยการฟัง (กล่าวทวน)
- ๔) ตรวจสอบอารมณ์ (ดับอารมณ์ผู้พูด)
- ๕) สรุป

สอดคล้องกับหลักคำสอนเกี่ยวกับการฟัง กล่าวคือ ผู้ฟังจะต้องฟังอย่างตั้งใจที่จะฟังเพื่อค้นหาความจริงของสิ่งที่กำลังมีคนพูดอยู่ต่อหน้า จดจำต่อสิ่งที่มีประโยชน์ ประกอบกับการฟังแล้วพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญา^{๑๑}

ทั้งนี้ทั้งการที่จะประยุกต์ใช้หลักการฟังผู้อื่นเพื่อสร้างปัญญาจากภายในจิตใจของตนเองนั้นให้เกิดผลสำเร็จ ผู้ฟังจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ของ พรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เกื้อหนุนกล่อมเกล้าจิตใจอยู่ฟังให้นุ่มนวล หลักการสำคัญของ “พรหมวิหารธรรม” นี้ประกอบไปด้วย “เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา” ชุดของแนวคิดนี้ประกอบไปด้วย “ปัญญา” คือ “สติ” หรือการใช้สติ นำขันธ์ เป็นสิ่งที่คอยพิจารณาไตร่ตรองคอยบัญชาการอยู่เบื้องหลังแนวคิดดังกล่าว หลักการเหล่านี้ พระพุทธเจ้ามักจะใช้ควบคู่กันอยู่เสมอ จะเห็นว่า เมื่อพระองค์ใช้หลัก “ขันติธรรม” พระองค์ก็จะทรงมี “เมตตาธรรม” ต่อเพื่อนมนุษย์นั้นหมายถึงความใจกว้างต่อทุกคน โดยที่พระองค์ก็มักจะมิใช่หลัก “กรุณา” ควบคู่กันไปด้วย ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ “พระคุณทั้งสาม” ของพระองค์ ได้แก่ “พระบริสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ และพระปัญญาคุณ”

หากเทียบหลักการนี้เข้ากับ “พรหมวิหารธรรม” ก็คือ “บริสุทธิคุณ” นั้นเปรียบประดุจ “ความรัก” ที่บริสุทธิ์และงดงามที่พระองค์มีต่อสรรพสัตว์ อาศัย “เมตตา” เป็นพื้นฐานจึงทำให้พระองค์มีความ “กรุณา” เสด็จไปโปรดหมู่สัตว์ทั้งหลายที่ประสบปัญหาต่างๆ เช่น ช่วยเยียวยาวิกาสุขภาพจิตของบุคคลที่ต้องสูญเสียญาติอันเป็นที่รัก ดังในเรื่องของนางปฐาจารา เป็นต้น

^{๑๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑.

^{๑๑} อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๘๘/๖๑๓-๖๑๔.

อย่างไรก็ตาม “พรหมวิหารธรรม” จัดได้ว่าเป็นแนวคิดที่สำคัญที่เป็นพื้นฐานสำคัญ และเป็นหลักการของหลัก “ขันติธรรม” นั้นหมายถึงความอดทนที่มาจากตัวเราเป็นหลัก การที่นำมาใช้กับชุดคิด “พุทธสานเสวนา” จำต้องต้องพัฒนาให้เกิดขึ้นใน “หัวใจ” มิฉะนั้นแล้ว “พุทธสานเสวนาที่ไร้ขันติธรรมไร้พรหมวิหารธรรม” ไม่แตกต่างจาก “มิดที่ไร้ฝึก” หรือ “ระเบิดที่ไร้สลักนิรภัย”

นอกจากนี้ยังมีหลักคำสอนในการฟังที่ช่วยในการศึกษาประสบความสำเร็จที่ช่วยสนับสนุนให้การฟังเกิดผลสำเร็จ คือ อิทธิบาท คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณเครื่องสำเร็จสมประสงค์ ทางแห่งความสำเร็จ ธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีดังนี้^{๑๒}

(๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ ความยินดี และความชอบใจ ซึ่งทำให้ผู้ศึกษาเกิดความพอใจในการศึกษาเรื่องนั้น ๆ ด้วยการตั้งใจฟัง

(๒) วิริยะ คือ ความเพียรหรือความบากบั่น เป็นคุณสมบัติที่ช่วยให้การฟังดำเนินต่อเนื่องหรือมีความพยายามในการฟังเรื่องนั้น ๆ จนจบ

(๓) จิตตะ คือ การเอาใจใส่ การรู้ คิด และฝึกด้วยใจ ช่วยให้การรับฟังรู้เรื่องราวต่าง ๆ รวดเร็วมีประสิทธิภาพ เพราะผู้ฟังกำหนดจิตใจมุ่งตรงไปสู่สารตลอดเวลา

(๔) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง พิจารณาหรือสอบสวน สิ่งที่ฟังให้ละเอียด ถี่ถ้วน ใช้กระบวนการคิดพิจารณาใคร่ครวญสารที่ฟังในแง่มุมต่าง ๆ ทำให้รับรู้ความหมายได้ครบถ้วนทั้งความหมายตรงและโดยนัย

ดังกรณีตัวอย่าง การจัดสานเสวนาในศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา^{๑๓} ในการวางแผนการจัดการสอนวิชาศึกษาทั่วไป ซึ่งต้องใช้นักศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้จึงเน้นให้นักศึกษามีส่วนร่วมในการเรียนรู้มากที่สุด โดยออกแบบวางแผนจัดการศึกษาในลักษณะแบ่งกลุ่ม ให้นักศึกษาทำงานกลุ่มร่วมกันในการวิเคราะห์ วิจัยบทเรียน แต่เนื่องจากนักศึกษามีจำนวนมาก แต่จะอย่างไรให้นักศึกษาทุกคนยังคงเห็นความสำคัญในการรับผิดชอบ ร่วมกันคิด ร่วมกันวิเคราะห์

ทางออกอาจกระทำได้โดยการวางกติกาให้นักศึกษาทุกกลุ่มฟังกันอย่างลึกซึ้ง ด้วยการกำหนดกติกาให้ทุกคนต้องฟังอย่างตั้งใจกับการแสดงความคิดเห็นของเพื่อน ขณะฟังต้องอดทนที่จะไม่ตัดสินความคิดเห็นของเพื่อนซึ่งอาจแตกต่างกัน หัดใจกว้าง และยอมรับความแตกต่างหลากหลาย ฝึกความรับผิดชอบต่อการมีส่วนร่วมในการทำงานกลุ่มให้สำเร็จ และเมื่อสัมนักศึกษาคนใดคนหนึ่งในกลุ่มขึ้นมานำเสนอ ทุกคนจะต้องพร้อมและสามารถนำเสนอได้ เพราะได้ผ่านการทำงานโดยการฟังอย่างลึกซึ้งตามขั้นตอนของกระบวนการ สานเสวนามาแล้ว ซึ่งการฝึกให้นักศึกษามีความสามารถเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ตามที่ได้รับมอบหมาย เท่ากับให้นักศึกษาได้ผ่านการทำงานภายนอก ขณะเดียวกันก็ได้ฝึกงานภายใน อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม การสานเสวนาด้วยการฟังอย่างลึกซึ้งใช้ประยุกต์ในการศึกษา การสานเสวนานั้นจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถเปลี่ยนแปลงวิถีคิด และพฤติกรรมด้วยความสมัครใจจาก “ภายใน” เพราะเกิดการเชื่อมโยงทั้งเนื้อหาและอารมณ์ความรู้สึก เกิดความหมายที่ยอมรับได้

^{๑๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๗/๒๑๘, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๕๗/๓๕๒.

^{๑๓} ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, สืบเนื่องมาจากสานเสวนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗-๑๘.

จากผู้พูดและผู้ฟัง^{๑๔} ในขณะที่การฟังอย่างลึกซึ้งเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดความรู้สึก “ภายใน” ที่แท้จริง เพื่อรู้จักอารมณ์ ความต้องการ และความเข้าใจอันนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาสัมพันธ์ เชื่อมโยงไปสู่ปัญญา

๔.๔.๒ การประยุกต์ใช้การฟังตามหลักพุทธสถานเสวนาระดับภายนอกจิตใจ

อายตนะภายนอกหรือสื่อภายนอก อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ ธรรมารมณ์ กระบวนการรับรู้ภายนอกในพุทธศาสนานั้นสามารถนำมาปรับประยุกต์กับ “พุทธสถานเสวนา” ในระดับภายนอกจิตใจ เหตุด้วยว่า ปัจจุบันสังคมเป็นศูนย์รวมของชีวิตที่ร่วมกันเป็นแหล่งผลประโยชน์ร่วมกันของคนทุกคนทุกชีวิต สังคมที่พึงปรารถนาย่อมเป็นสังคมที่เอื้ออำนวยให้แต่ละชีวิตหรือทุกชีวิตพัฒนาตัวของตัวเองได้ ซึ่งการอยู่ร่วมกันของชนหมู่ในสังคมย่อมมีเรื่องกระทบกระทั่ง เพราะสาเหตุของความแตกต่างทางฐานะสังคม ความรู้ ความคิด และเหตุผล อันนำไปสู่ความขัดแย้ง หรืออาจกล่าวได้ว่า อดกลั้นอารมณ์ต่อความรู้สึกไม่เพียงพอ และใจกว้างไม่เพียงพอ ซึ่งสังคมจะอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขนั้น โดยบุคคลในสังคมจะต้องเป็นผู้ที่ยอมรับฟังเหตุผลซึ่งกันและกันเป็นเบื้องต้น

ในการประยุกต์การฟังด้วยวิธีการพุทธสถานเสวนาในระดับภายนอก โดยใช้วิธีการฟังในลักษณะของการฟังซึ่งกันและกัน (compassionate listening) โดยแนวทางหลักปฏิบัติการฟังซึ่งกันและกัน สามารถทำได้ดังนี้คือ

- ๑) ฟังด้วยหัวใจ โดยเปิดใจฟังตลอดจนจบความ
- ๒) ฟังให้เข้าใจ
- ๓) ฟังเพื่อเรียนรู้
- ๔) ฟังโดยไม่ต้องวิจารณ์ ไม่ว่าเราจะไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่พูดมา เราก็ไม่ต้องยอมรับ เพียงแค่ฟังอย่างเดียวก็พอ
- ๕) ฟังให้สมบูรณ์ โดยจับใจความของผู้พูด อย่าเพิ่งโต้ตอบขัดแย้ง หรือหาจุดที่จะโต้ตอบ
- ๖) ฟังด้วยความเคารพ ไม่ว่าอะไรก็ตาม ว่าคนพูดจะอยู่ฝั่งเราหรือฝั่งอื่น โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้พูดอยู่ในสถานะใด หรือตำแหน่งใด
- ๗) ฟังเพื่อหาจุดเชื่อมโยงระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง
- ๘) ฟังโดยคำนึงถึงความรู้สึกของผู้อื่นเสมอ

สิ่งสำคัญที่จำทำให้การพัฒนาด้านจิตใจทั้งภายในและภายนอก ของผู้พูดผู้ฟังในการใช้ “พุทธสถานเสวนา” จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธวิธีที่ทำให้ระลึกถึงกัน ก็คือหลัก “หลักสาราณียธรรม” หมายถึง “ธรรมเป็นเหตุ หรือเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกถึงกัน”^{๑๕} เพราะการฟังอย่างลึกซึ้งในลักษณะของการฟังอย่างปราศจากอคติ ไม่พยายามที่จะตัดสิน ไม่พยายามจะประเมินค่าสิ่งที่ฟังว่าผิดหรือถูก ฟัง

^{๑๔} ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, สานเสวนา สานใจสู่ใจ, (กรุงเทพมหานคร: ควอลิตี้ อาร์ท, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๖.

^{๑๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๔-๖๐. ดูเทียบ อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๑-๑๒/๔๒๖-๔๒๗. วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๗๔/๓๖๘-๓๖๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑/๓๒๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๒/๕๓๑-๕๓๒, อง.ฉก. ๒๒/๑๑-๑๒/๔๒๖-๔๒๘.

โดยไม่มีความลำเอียงเพราะชอบ เพราะไม่ชอบ เพราะหลง เพราะกลัว ฟังอย่างลึกซึ้ง เปิดใจรับฟัง ประกอบด้วยใจที่มีความเมตตาต่อกัน ซึ่งในพระพุทธศาสนาได้มีหลักธรรมคำสอนที่ช่วยเกื้อหนุนให้สังคมยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อความปรองดองสามัคคีกัน ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ใน สารณียธรรมสูตร^{๑๖} สรุปความว่า

(๑) ตั้งมั่นเมตตากายกรรม หมายถึง การมีพฤติกรรมทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา คือ จะทำอะไรเกี่ยวกับผู้อื่น ก็ทำด้วยเมตตา แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน แสดงออกในรูปของการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการชวนช่วยในกิจธุระต่าง ๆ ของผู้อื่นด้วยความเต็มใจ ในทางที่ถูกต้องชอบธรรมแสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เช่น ช่วยยกของหนัก ช่วยถือของในรถประจำทางเมื่อตนได้ที่นั่งแล้ว ช่วยเหลือการงานของผู้อื่นตามโอกาสอันควร

(๒) ตั้งเมตตาวาจากรรม หมายถึง การมีพฤติกรรมทางวาจาที่ประกอบด้วยเมตตา คือ เมื่อจะพูดก็พูดด้วยเมตตา เช่น ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ ช่วยอบรม แนะนำตักเตือน สอนคุณความดีแก่ผู้อื่น กล่าววาจาสุภาพ พูดตักเตือนเมื่อเขามีท่าทีว่าจะดำเนินชีวิตไปในทางที่ผิด แม้จะดูต่ำกว่ากล่าวรุนแรงกันบ้างก็ให้ทำด้วยอาศัยเมตตา แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๓) ตั้งเมตตา मनกรรม หมายถึง การมีพฤติกรรมทางใจที่ประกอบด้วยเมตตา คือ จะคิดอะไรก็คิดด้วยเมตตา ไม่คิดพยาบาทไม่คิดเบียดเบียน พยายามอบรมจิตใจของตนให้คุ้นกับเมตตา มีเมตตาปราณีแนบสนิทยู่กับใจเสมอผู้ใด ทำอะไรด้วยเมตตา พูดด้วยเมตตา มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน และคิดอย่างมีเมตตาอยู่เสมอ แล้วผู้นั้นย่อมเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่นเป็นคนมีเสน่ห์ประจำตัวใครเข้าใกล้ก็อบอุ่นมีความสุขชื่นบาน รู้สึกปลอดภัย

(๔) สาธารณโภคี ได้มาแบ่งกันกินใช้ คือ แบ่งปันเฉลี่ยลาภผลที่ตนได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยให้แก่ผู้อื่นตามสมควร ไม่หวงแหนไว้บริโภคแต่ผู้เดียว เป็นการฝึกใจให้รู้จักเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ความเสียสละเป็นคุณธรรมพื้นฐานของผู้ที่อยู่ร่วมกันในสังคม และเป็นเครื่องผูกมิตรผูกน้ำใจไว้ด้วยการให้ การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกัน ทำให้เกิดรักใคร่สนิทสนมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

(๕) สีสามัญญตา ประพฤติให้ดีเหมือนเขา หมายถึง การพัฒนาตนให้มีศีลที่บริสุทธิ์เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ คือ มีความประพฤติดุจจริตดีงามอย่างเดียวกับผู้อื่น ไม่ประพฤติดนให้เสื่อมเสียอันเป็นเหตุให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่นและเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ เคารพกฎเกณฑ์ระเบียบของสังคม

(๖) ทิฏฐิสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้ หมายถึง การพัฒนาตนให้มีทิฏฐิที่เป็นไปเสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกันจะต้องมีความเห็นที่ตรงตามเสมอเหมือนกับผู้อื่นในสังคมเดียวกัน มีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่จะนำไปสู่การขจัดปัญหา ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน มิใช่เป็นความเห็นที่ก่อให้เกิดปัญหา ต้องยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มากแม้จะไม่ถูกใจก็ตาม

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑-๓๒๒, อ.ฉ.ก. (ไทย) ๒๒/๑๒/๔๒๗-๔๒๘.

เห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า “แนวคิดดังกล่าว จะทำให้เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อการอนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี เพื่อความเป็นอันเดียวกัน^{๑๗}” ประเด็นที่น่าสนใจคือ หลักการนี้เอื้อต่อการทำให้เกิดกระบวนการ “พุทธสานเสวนา” อย่างยิ่ง

จากการวิเคราะห์ชุดความคิดสาราณียธรรมพบว่า “เป็นการสร้างภาวะในการฟังจากภายในสู่ภายนอก” ในแง่ของการสร้างความสัมพันธ์ (Relationship) ถือได้ว่าเป็น “หัวใจ” ประการหนึ่งของ “พุทธสานเสวนา” นอกจากนั้น กระบวนการที่ว่าด้วยการปรับทัศนคติ และปรับท่าทีเกี่ยวกับกระบวนการทัศน์ให้ “ยืดหยุ่น” (Flexibility) และไม่แข็งตัวจนเกินไปก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งเช่นเดียวกันที่ช่วยสร้างบรรยากาศของความ “สามัคคี” ให้เกิดขึ้น

๔.๕ แนวทางในการประยุกต์ใช้ “พุทธสานเสวนาสร้างความสามัคคีระหว่างวัดกับชุมชนบ้านหนองไผ่”

แนวทางในการประยุกต์ใช้ “พุทธสานเสวนา” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการพัฒนาในด้านการดำเนินชีวิตในสังคม โดยเฉพาะการศึกษา และสถานการณ์ของความขัดแย้งโดยผู้วิจัยได้นำการสานเสวนา (dialogue) และหลักการของพุทธศาสนา มาเป็นแนวทางในการส่งเสริมประยุกต์ใช้ “พุทธสานเสวนา” โดยจะเริ่มชี้ให้เห็นว่าการทำ “พุทธสานเสวนา” คืออะไร แนวทางการจัด “พุทธสานเสวนา” สอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างไร และส่งเสริมการประยุกต์ใช้ “พุทธสานเสวนา” กับ “ชุมชนบ้านหนองไผ่” อย่างไร

๔.๕.๑ พุทธสานเสวนา (Buddhist Dialogue)

คำว่า “พุทธสานเสวนา” เป็นนิยามใหม่ของผู้วิจัยที่เกิดจากการบูรณาการระหว่าง สานเสวนา (dialogue) กับหลักการของพระพุทธศาสนา รวมกัน จึงเรียกว่า “พุทธสานเสวนา” (Buddhist Dialogue) แปลว่า การสนทนาแบบผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน^{๑๘} โดยแยกเป็นสองคำคือ พุทธ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน โดยที่คำว่า “รู้” หมายถึงรู้จริง ๔ คือ รู้ทุกข์ รู้เหตุเกิดทุกข์ (สมุทัย) รู้ความดับทุกข์ (นิโรธ) และรู้ทางไปสู่ความดับทุกข์ (มรรค) คำว่า “ตื่น” หมายถึงจากความหลับคือกิเลสทั้งหลาย คำว่า “เบิกบาน” หมายถึงมีจิตใจเบิกบานแจ่มใสเต็มเปี่ยมด้วยพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ ส่วนคำว่า “สานเสวนา” แปลว่า การสนทนา, บทสนทนา^{๑๙} ซึ่งคำว่า “dialogue” นั้นมีนักวิชาการนำไปใช้ในสำนวนภาษาไทยที่แตกต่างกันหลายสำนวน เช่น “สานเสวนา” “สุนทรีสนทนา” “สนทนาแลกเปลี่ยน” “วาทวิจารณ์” รวมทั้งคำว่า “สนทนา” และมีคำขยายต่อท้ายออกไป เช่น “การสนทนาอย่างสร้างสรรค์” หรือ “การสนทนาเพื่อคิดร่วมกัน”

^{๑๗} ความเป็นอันเดียวกัน หมายถึง ความเป็นเอกภาพ ไม่ก่อความแตกแยก ม.ม.อ. ๒/๔๙๒/๓๐๒, อ.ม.ก.อ. ๓/๑๒/๑๐๔.

^{๑๘} พุทธ: (วิ.) ผู้รู้, ผู้ตรัสรู้. พุทธ โพนเน, โต. แปลง ต เป็น ทธ ลบที่สุทธาตุ.

^{๑๙} กมล เกฬพิจิตร, มัลลิกา เกฬพิจิตร, MODERN English Thai & Thai English, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๘๒.

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีมุมมองว่า “พุทธศาสนาสานเสวนา” มิใช่เพียงแค่การเข้าใจความหมายของคำที่พูดออกมาแบบทะลุทะลวง แต่เป็น stream of meaning หรือ “กระแสธารของความหมาย” ที่ไหลเลื่อนเคลื่อนที่ ถ่ายเทไปหากันได้โดยปราศจากการปิดกั้น (blocking) ของสิ่งสมมุติใด ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นฐานคติเดิมที่ฝังอยู่ในหัว (presupposition) วิธีการกำหนดใจเพื่อรับรู้โลกภายนอก (assumption) รวมทั้งวิญญู คุณญู อำนาจ ยศถาบรรดาศักดิ์ หรือตำแหน่งหน้าที่ใด ๆ ที่บุคคลได้มาจากการเป็นสมาชิกของสังคมใดสังคมหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป “พุทธศาสนาสานเสวนา” คือกระบวนการมีส่วนร่วมที่เน้นการฟังอย่างผู้รู้ คือรู้ทุกข์ รู้เหตุแห่งทุกข์ รู้ความดับทุกข์ และรู้ทางพ้นทุกข์ โดยต้นจากกิเลสความเศร้าหมองและเบิกบานด้วยปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นหลักการมาจากพุทธศาสนาที่นำมาประยุกต์ใช้ส่งเสริมในวิธีการนี้

๔.๕.๒ วิธีการประยุกต์ใช้พุทธศาสนาสานเสวนา

“พุทธศาสนาสานเสวนา” ที่ผู้วิจัยนำเสนอนี้ เป็นวิธีการประยุกต์ใช้ในการจัดการสานเสวนาจากการฟัง ซึ่งมีข้อแนะนำเกี่ยวกับแนวทางการทำสานเสวนา ในการประยุกต์หลักการของพระพุทธานุสาสนาใช้ประโยชน์กับการพัฒนาสร้างความสามัคคีของ “ชุมชนบ้านหนองไผ่” ในท่ามกลางสถานการณ์ของความขัดแย้ง ซึ่งเป็นการการประยุกต์หลักการของพุทธศาสนาและการสานเสวนา ด้วยชุดวิธีที่เรียกว่า “พุทธศาสนาสานเสวนา” จะต้องดำรงอยู่ในหลัก ๓ ประการคือ (๑) การรักษา (๒) กติกาอย่างเคร่งครัด (๓) รักษาสมาธิในการฟัง และรับรู้สมมติฐานของตนอย่างรวดเร็วพร้อมกันแล วางการตัดสินใจ^{๒๐} ดังนั้นในการส่งเสริมการประยุกต์ใช้ “พุทธศาสนาสานเสวนา” ในวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอเสนอ แนวทางการจัด “พุทธศาสนาสานเสวนาเพื่อสร้างความสามัคคีระหว่างวัดกับชุมชนบ้านหนองไผ่ จ.กาญจนบุรี” ด้วยการ “ประยุกต์การฟังที่ใช้ในระดับภายในจิตใจและภายนอกจิตใจ”

๔.๕.๒.๑ การประยุกต์ใช้การฟังระดับภายในจิตใจ

ในพระพุทธานุสาสนาถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเกิดมาจากเหตุและดับด้วยเหตุ ปัญญาที่เช่นเดียวกันจะต้องเกิดมาจากเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังพุทธภาษิตที่ว่า โยคาเว ชายะติ ภูริ แปลว่า ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ต้องมีการกระทำให้เกิดขึ้น ซึ่งเหตุที่จะให้เกิดปัญญานั้นมี ๓ ประการด้วยกันคือ สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิดค้น และภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการอบรม^{๒๑}

ในการประยุกต์สานเสวนาจากการฟังด้วยวิธีการพุทธศาสนาสานเสวนา โดยการฟังใช้วิธีการรับฟังสิ่งที่ตนเองและผู้อื่นพูด ไม่รีบตัดสินไว้ก่อนว่าผิดหรือถูก เป็นการฟังเนื้อหา ศึกษาเรียนรู้ของสิ่งที่ทุกฝ่ายต้องการสื่อสาร และคิดพิจารณาอย่างมีเหตุและผลที่ออกมาจากอารมณ์ ความรู้สึกจาก “ภายใน” ที่คิดว่ามีความสำคัญสำหรับตนเอง แต่ต้องอยู่บนพื้นฐานของการมีสติพิจารณาอย่างใคร่ครวญ กล่าวคือ การฟังอย่างลึกซึ้งจากจิตใจที่เปี่ยมด้วยเมตตาปราศจากอคติ ในการพัฒนาภายในจิตใจนั้นต้องอาศัย สติ ฟังอย่างตั้งใจ โดยหลักการสำคัญของการฟังอย่างตั้งใจ (active listening) คือ

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑.

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑.

- ๑) แสดงความเข้าใจ /ตั้งใจฟัง
- ๒) การสะท้อนคำพูดเพื่อตรวจสอบข้อมูล
- ๓) เปลี่ยนแปลงความคิดของคนด้วยการฟัง (กล่าวทวน)
- ๔) ตรวจสอบอารมณ์ (ดับอารมณ์ผู้พูด)
- ๕) สรุป

ในขณะที่ในพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเกี่ยวกับการฟัง กล่าวคือ ผู้ฟังจะต้องฟังอย่างตั้งใจที่จะฟังเพื่อค้นหาความจริงของสิ่งที่กำลังมีคนพูดอยู่ต่อหน้า จดจำต่อสิ่งที่มีประโยชน์ ประกอบกับการฟังแล้วพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญา ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ฟังสัทธรรม อาจเพื่อก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม (อริยมรรคมีองค์ ๘) ในกุศลธรรมทั้งหลายได้ ธรรม ๖ ประการ^{๒๒} คือ (๑)ตั้งใจฟังด้วยดี (๒)เงี่ยโสตสดับ (๓)ตั้งใจใฝ่รู้ (๔)ถือเอาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ (๕)ทั้งสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ (๖) ประกอบพิจารณาด้วยปัญญา

ทั้งนี้ทั้งนั้นการที่จะประยุกต์ใช้หลักการฟังผู้อื่นเพื่อสร้างปัญญาจากภายในจิตใจของตนเองนั้นให้เกิดผลสำเร็จผู้ฟังจำเป็นที่จะต้องมีหลักของ พรหมวิหารธรรม หลักการสำคัญของ “พรหมวิหารธรรม” นี้ประกอบไปด้วย “เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา” ชุดของแนวคิดนี้ประกอบไปด้วย “ปัญญา” คือ “สติ” หรือ การใช้สตินำขันธ์ เป็นสิ่งที่คอยพิจารณาไตร่ตรองคอยบัญชาการอยู่เบื้องหลังแนวคิดดังกล่าว หลักการเหล่านี้ พระพุทธเจ้ามักจะใช้ควบคู่กันอยู่เสมอ จะเห็นว่า เมื่อพระองค์ใช้หลัก “ขันติธรรม” พระองค์ก็จะทรงมี “เมตตาธรรม” ต่อเพื่อนมนุษย์นั้น หมายถึงความใจกว้างต่อทุกคน โดยที่พระองค์ก็มักจะมีใช้หลัก “กรุณา” ควบคู่กันไปด้วย ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ “พระคุณทั้งสาม” ของพระองค์ ได้แก่ “พระบริสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ และพระปัญญาคุณ”

หากเทียบหลักการนี้เข้ากับ “พรหมวิหารธรรม” ก็คือ “บริสุทธิคุณ” นั้นเปรียบประดุจ “ความรัก” ที่บริสุทธิ์และงดงามที่พระองค์มีต่อสรรพสัตว์ อาศัย “เมตตา” เป็นพื้นฐานจึงทำให้พระองค์มีความ “กรุณา” เสด็จไปโปรดหมู่สัตว์ทั้งหลายที่ประสบปัญหาต่างๆ เช่น ช่วยเยียวยา รักษา สภาพจิตของบุคคลที่ต้องสูญเสียญาติอันเป็นที่รัก ดังในเรื่องของนางปฏาจารา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม “พรหมวิหารธรรม” จัดได้ว่าเป็นแนวคิดที่สำคัญที่เป็นพื้นฐานสำคัญ และเป็นหลักการของหลัก “ขันติธรรม” นั้นหมายถึงความอดทนที่มาจากตัวเราเป็นหลัก การที่นำมาใช้กับชุดคิด “พุทธศาสนเสวนา” จำต้องต้องพัฒนาให้เกิดขึ้นใน “หัวใจ” มิฉะนั้นแล้ว “พุทธศาสนเสวนาที่ไร้ขันติธรรมไร้พรหมวิหารธรรม” ไม่แตกต่างจาก “มิดที่ไร้ฝึก” หรือ “ระเบิดที่ไร้สลักนิรภัย”

และยังมีหลักคำสอนในการฟังที่ช่วยในการศึกษาประสบความสำเร็จ คือ อิทธิบาท คุณ เครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณเครื่องสำเร็จสมประสงค์ ทางแห่งความสำเร็จ ธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีดังนี้^{๒๓}

(๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ ความยินดี และความชอบใจ ซึ่งทำให้ผู้ศึกษาเกิดความพอใจในการศึกษาเรื่องนั้น ๆ ด้วยการตั้งใจฟัง

^{๒๒} อ.ญก. (ไทย) ๒๒/๘๘/๖๑๓-๖๑๔.

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๗/๒๑๘, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๕๗/๓๕๒.

(๒) วิริยะ คือ ความเพียรหรือความบากบั่น เป็นคุณสมบัติที่ช่วยให้การฟังดำเนินต่อเนื่องหรือมีความพยายามในการฟังเรื่องนั้น ๆ จนจบ

(๓) จิตตะ คือ การเอาใจใส่ การรู้ คิด และฝึกด้วยใจ ช่วยให้การรับฟังรู้เรื่องราวต่าง ๆ รวดเร็วมีประสิทธิภาพ เพราะผู้ฟังกำหนดจิตใจมุ่งตรงไปสู่สารตลอดเวลา

(๔) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง พิจารณาหรือสอบสวน สิ่งที่ฟังให้ละเอียด ถี่ถ้วน ใช้กระบวนการคิดพิจารณาใคร่ครวญสารที่ฟังในแง่มุมต่าง ๆ ทำให้รับรู้ความหมายได้ครบถ้วนทั้งความหมายตรงและโดยนัย

จากแนวทางการประยุกต์ใช้การฟังระดับภายในจิตใจ ที่กล่าวมา ผู้วิจัยได้นำไปประยุกต์ใช้ต่อการจัดสถานเสวนาในชุมชนบ้านหนองไผ่ โดยการส่งเสริมสร้างความเข้าใจให้เห็นประโยชน์จากแนวทางการยึดถือปฏิบัติตามหลัก “พรหมวิหารธรรม” ซึ่งเป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาสร้างภาวะสันติภายใน ให้มนุษย์ให้มีความ (๑) เมตตา มีความรักต่อกันมีการแบ่งปันช่วยเหลือกันในบางครั้งก็โอกาสอำนวย ถ้าบุคคลในชุมชนเดียวกันรู้จักเมตตาต่อกัน จะทำให้ชุมชนเกิดสันติสุขและเกิดความสามัคคี ถ้าบุคคลมีความเมตตาต่อกัน สังคมก็จะสงบสุข ความเมตตาทำให้เกิดการให้อภัยและทำให้คนมีความรักใคร่กัน ไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่นและทำสิ่งดี ๆ ให้กับชุมชน ควรมีการช่วยเหลือกับผู้ที่ด้อยหรือยากไร้กว่าตามสมควร (๒) มีความกรุณาต่อเพื่อนในชุมชน ไม่เอาเปรียบผู้อื่นและไม่เห็นแก่ตัว ความกรุณาต่อเพื่อนร่วมสังคม เพื่อนร่วมโลก จะทำให้ผู้คนรักและสามัคคีกัน เมื่อคนในชุมชนมีเรื่องทุกข์ใจ ไม่สบายใจ มีปัญหา ก็คอยให้คำปรึกษาช่วยในสิ่งที่พอจะช่วยได้ช่วยผู้อื่นแต่เราต้องไม่เดือดร้อนด้วย (๓) มีความมุทิตายินดีชื่นชมให้กำลังใจซึ่งกันและกันไม่โอ้อวดหรือว่าร้ายผู้อื่น โดยที่ตนเองก็ยังไม่ดีพอ ยินดีกับเพื่อนร่วมโลก ไม่ควรอิจฉานินทา สังคมก็จะสงบสุข ไม่อิจฉาทาร้อน ไม่แก่งแย่งชิงดีกัน ไม่ทำร้ายซึ่งกันและกัน ในชุมชนควรประกาศ มอบรางวัลต่าง ๆ ให้แก่ผู้ที่ทำคุณประโยชน์กับชุมชนให้เป็นแบบอย่างต่อเยาวชน ชื่นชมผู้อื่นบ้างตามสมควร เพื่อเป็นแรงผลักดันให้ผู้อื่นทำดีต่อไป รู้สึกยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ไม่ว่าการพ้นทุกข์นั้นจะเกิดจากความเมตตากรุณาของตน (๔) มีความอุเบกขาปล่อยวางละมานะทิฐิในตัวตนของกันและกัน ซึ่งจะเป็นปัจจัยที่จะทำให้มนุษย์นั้น เห็นความเป็นมนุษย์ซึ่งกันและกัน ไม่เกิดการแบ่งแยกจากกันไม่นำเรื่องของผู้อื่นมาคิดมานินทา ปล่อยวาง อย่างยึดติดกับสิ่งที่ล่วงตา ไม่ยึดติดกับสิ่งที่ผ่านมา ประารถนาแต่สิ่งที่ดี ๆ ในอนาคต ไม่สนใจคำพูดหรือคำนินทาของคนอื่น ควรวางเฉยในสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ ไม่ซ้ำเติมเมื่อผู้อื่นทำผิดพลาด ควรให้กำลังใจเพื่อจะให้ผู้อื่นมีแรงสู้ต่อไป

อย่างไรก็ตาม “พุทธสถานเสวนา” ที่ประยุกต์ใช้ลดความขัดแย้งในชุมชนบ้านหนองไผ่ นั้น ถือได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถเปลี่ยนแปลงวิถีคิด และพฤติกรรมด้วยความสมัครใจจาก “ภายใน” เพราะเกิดการเชื่อมโยงทั้งเนื้อหาและอารมณ์ความรู้สึก เกิดความหมายที่ยอมรับได้จากผู้พูดและผู้ฟัง ในขณะที่การฟังอย่างลึกซึ้งซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดความรู้สึก “ภายใน” ที่แท้จริงเพื่อรู้จักอารมณ์ ความต้องการ และความเข้าใจอันนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาสัมพันธ์เชื่อมโยงไปสู่ปัญญา

๔.๕.๒.๒ การประยุกต์ใช้การฟังระดับภายนอกจิตใจ

อายตนะภายนอกหรือสื่อภายนอก อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ ธรรมารมณ์ กระบวนการรับรู้ภายนอกในพุทธศาสนานั้นสามารถนำมาปรับประยุกต์กับ “พุทธศาสนเสวนา” ในระดับภายนอกจิตใจ เหตุด้วยว่า ปัจจุบันสังคมเป็นศูนย์รวมของชีวิตที่ร่วมกันเป็นแหล่งผลประโยชน์ร่วมกันของคนทุกคนทุกชีวิต สังคมที่พึงปรารถนาย่อมเป็นสังคมที่เอื้ออำนวยให้แต่ละชีวิตหรือทุกชีวิตพัฒนาตัวของมันเองได้ ซึ่งการอยู่ร่วมกันของชนหมู่มาในสังคมย่อมมีเรื่องกระทบกระทั่ง เพราะสาเหตุของความแตกต่างทางฐานะสังคม ความรู้ ความคิด และเหตุผล อันนำไปสู่ความขัดแย้ง หรืออาจกล่าวได้ว่า อดกลั้นอารมณ์ต่อความรู้สึกไม่เพียงพอ และใจกว้างไม่เพียงพอ ซึ่งสังคมจะอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขนั้น โดยบุคคลในสังคมจะต้องเป็นผู้ที่ยอมรับฟังเหตุผลซึ่งกันและกันเป็นเบื้องต้น

ในการประยุกต์การฟังด้วยวิธีการพุทธศาสนเสวนาในระดับภายนอก โดยใช้วิธีการฟังในลักษณะของการฟังซึ่งกันและกัน (compassionate listening) โดยแนวทางหลักปฏิบัติการฟังซึ่งกันและกัน สามารถทำได้ดังนี้คือ

- ๑) ฟังด้วยหัวใจ โดยเปิดใจฟังตลอดจนจบความ
- ๒) ฟังให้เข้าใจ
- ๓) ฟังเพื่อเรียนรู้
- ๔) ฟังโดยไม่ต้องวิจารณ์ ไม่ว่าเราจะไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่พูดมา เราก็ไม่ต้องยอมรับ เพียงแค่ฟังอย่างเดียวก็พอ
- ๕) ฟังให้สมบูรณ์ โดยจับใจความของผู้พูด อย่าเพิ่งโต้ตอบขัดแย้ง หรือหาจุดที่จะโต้ตอบ
- ๖) ฟังด้วยความเคารพ ไม่ว่าอะไรก็ตาม ว่าคนพูดจะอยู่ฝั่งเราหรือฝั่งอื่น โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้พูดอยู่ในสถานะใด หรือตำแหน่งใด
- ๗) ฟังเพื่อหาจุดเชื่อมโยงระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง
- ๘) ฟังโดยคำนึงถึงความรู้สึกของผู้อื่นเสมอ

แต่สิ่งสำคัญที่จำทำให้การพัฒนาด้านจิตใจทั้งภายในและภายนอก ของผู้พูดผู้ฟังในการใช้ “พุทธศาสนเสวนา” จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธวิธีที่ทำให้ระลึกถึงกัน ก็คือหลัก “หลักสารณียธรรม” หมายถึง “ธรรมเป็นเหตุ หรือเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกถึงกัน”^{๒๔} เพราะการฟังอย่างลึกซึ้งในลักษณะของการฟังอย่างปราศจากอคติ ไม่พยายามที่จะตัดสิน ไม่พยายามจะประเมินค่าสิ่งที่ฟังว่าผิดหรือถูก ฟังโดยไม่มีความลำเอียงเพราะชอบ เพราะไม่ชอบ เพราะหลง เพราะกลัว ฟังอย่างลึกซึ้ง เปิดใจรับฟังประกอบด้วยใจที่มีความเมตตาต่อกัน ซึ่งในพระพุทธศาสนาได้มีหลักธรรมคำสอนที่ช่วยเกื้อหนุนให้สังคมยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อความปรองดองสามัคคีกัน ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ใน สารณียธรรมสูตร^{๒๕} ดังนี้

^{๒๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๙-๖๐. ดูเทียบ อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๑-๑๒/๔๒๖-๔๒๗. วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๗๔/๓๖๘-๓๖๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑-๓๒๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๒/๕๓๑-๕๓๒, อัง.ฉก. ๒๒/๑๑-๑๒/๔๒๖-๔๒๘.

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑-๓๒๒, อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๒/๔๒๗-๔๒๘.

(๑) ตั้งมั่นเมตตาทายกรรม หมายถึง การมีพฤติกรรมทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา คือ จะทำอะไรเกี่ยวกับผู้อื่น ก็ทำด้วยเมตตา แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน แสดงออกในรูปของการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการชวนช่วยในกิจธุระต่างๆ ของผู้อื่นด้วยความเต็มใจ ในทางที่ถูกต้องชอบธรรมแสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เช่น ช่วยยกของหนัก ช่วยถือของในรถประจำทางเมื่อตนได้ที่นั่งแล้ว ช่วยเหลือการงานของผู้อื่นตามโอกาสอันควร

(๒) ตั้งเมตตาจริกรรม หมายถึง การมีพฤติกรรมทางวาจาที่ประกอบด้วยเมตตา คือ เมื่อจะพูดก็พูดด้วยเมตตา เช่น ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ ช่วยอบรม แนะนำตักเตือน สอนคุณความดีแก่ผู้อื่น กล่าววาจาสุภาพ พูดตักเตือนเมื่อเขามีทำที่ว่าจะดำเนินชีวิตไปในทางที่ผิด แม้จะดูว่ากล่าวรุนแรงกันบ้างก็ให้ทำด้วยอาศัยเมตตา แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๓) ตั้งเมตตาเมโนกรรม หมายถึง การมีพฤติกรรมทางใจที่ประกอบด้วยเมตตา คือ จะคิดอะไรก็คิดด้วยเมตตา ไม่คิดพยาบาทไม่คิดเบียดเบียน พยายามอบรมจิตใจของตนให้คุ้นกับเมตตา มีเมตตาปราณีแนบสนิทยู่กับใจเสมอผู้ใด ทำอะไรด้วยเมตตา พูดด้วยเมตตา มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน และคิดอย่างมีเมตตาอยู่เสมอ แล้วผู้นั้นย่อมเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น เป็นคนมีเสน่ห์ประจำตัวใครเข้าใกล้ก็อบอุ่นมีความสุขชื่นบาน รู้สึกปลอดภัย

(๔) สาธารณโภคี ได้มาแบ่งกันกินใช้ คือ แบ่งปันเฉลี่ยลาภผลที่ตนได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยให้แก่ผู้อื่นตามสมควร ไม่หวงแหนไว้บริโภคนแต่ผู้เดียว เป็นการฝึกใจให้รู้จักเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ความเสียสละเป็นคุณธรรมพื้นฐานของผู้ที่อยู่ร่วมกันในสังคม และเป็นเครื่องผูกมิตรผูกน้ำใจไว้ด้วยการให้ การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกัน ทำให้เกิดรักใคร่สนิทสนมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

(๕) สีสสามัญญตา ประพตฺติให้ตีเหมือนเขา หมายถึง การพัฒนาตนให้มีศีลที่บริสุทธิ์เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ คือ มีความประพฤติสุจริตดีงามอย่างเดียวกับผู้อื่น ไม่ประพฤติตนให้เสื่อมเสียอันเป็นเหตุให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่นและเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ เคารพกฎเกณฑ์ระเบียบของสังคม

(๖) ทิฏฐิสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้ หมายถึง การพัฒนาตนให้มีทิฏฐิที่เป็นไปเสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกันจะต้องมีความเห็นที่ดีงามเสมอเหมือนกับผู้อื่นในสังคมเดียวกัน มีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่จะนำไปสู่การจัดปัญหา ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน มิใช่เป็นความเห็นที่ก่อให้เกิดปัญหา ต้องยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มากแม้จะไม่ถูกใจก็ตาม

จะเล็งเห็นได้ว่าพระองค์ทรงย้ำว่า “แนวคิดดังกล่าว จะทำให้เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อการอนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี เพื่อความเป็นอันเดียวกัน”^{๒๖} ประเด็นที่น่าสนใจคือ หลักการนี้เอื้อต่อการทำให้เกิดกระบวนการ “พุทธสานเสวนา” อย่างยิ่ง

จากการวิเคราะห์ชุดความคิดสาราณียธรรมพบว่า “เป็นการสร้างภาวะสันติในการฟังจากภายในสู่ภายนอก” ในแง่ของการสร้างความสัมพันธ์ (Relationship) ถือได้ว่าเป็น “หัวใจ”

^{๒๖} ความเป็นอันเดียวกัน หมายถึง ความเป็นเอกภาพ ไม่ก่อความแตกแยก ม.ม.อ. ๒/๔๙๒/๓๐๒, อ.ญก.อ. ๓/๑๒/๑๐๔.

ประการหนึ่งของ “พุทธสานเสวนา” ซึ่งผู้วิจัยได้ไปปรับใช้ในชุมชนบ้านหนองไผ่ ต่อการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี จึงถือได้ว่าชุดหลักธรรม “สาราณียธรรม” เป็นหลักธรรมแห่งความรักและความสามัคคี มาปรับใช้กับการสร้างความสามัคคีในชุมชนบ้านหนองไผ่ ซึ่งประกอบด้วย (๑) เมตตาโมกขกรรม การคิดถึงกันด้วยความรัก คิดถึงส่วนดีของกันและกัน (๒) เมตตาวิจิตรกรรม การพูดจาด้วยถ้อยคำดี ๆ ไม่ซ้ำเติมกัน (๓) เมตตากายกรรม การแสดงออกทางกายด้วยการงดเว้นการทำร้าย ไม่ใช้ความรุนแรง ไม่เบียดเบียนสร้างความทุกข์ให้คนอื่น เอาใจเขามาใส่ใจเรา และเกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (๔) สาธารณโภคี การกระจายผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน (๕) มีความเท่าเทียม โดยไม่เลือกปฏิบัติ (๖) มีความเห็นอกเห็นใจต่อกันซึ่งหากทำได้ประชาชนจะเกิดความรัก ความสามัคคี และห่วงแหน ร่วมกันปกป้องพิทักษ์คุ้มครองผลประโยชน์ของส่วนรวม จึงถือได้ว่าหลักธรรมดังกล่าวเป็นกระบวนการที่ว่าด้วยการปรับทัศนคติ และปรับท่าทีเกี่ยวกับกระบวนการทัศน์ให้ “ยืดหยุ่น” (Flexibility) และไม่แข็งตัวจนเกินไปก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งเช่นเดียวกันที่ช่วยสร้างบรรยากาศของความ “สามัคคี” ให้เกิดขึ้น

๔.๖ สรุป

แนวทางในการประยุกต์ใช้พุทธสานเสวนาระหว่างแนวคิดทฤษฎีการสานเสวนาทางตะวันตกกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อจัดการกับความขัดแย้ง โดยมุ่งเน้นที่จะเปิดพื้นที่ในการพูดคุยกับฟังอย่างตั้งใจด้วยสติสมาธิให้เกิดปัญญา ลดอคติอันเกิดจากผลของความขัดแย้งการไม่ฟังกัน เพื่อที่จะสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้เข้าร่วมกระบวนการควบคู่กับหลักพรหมวิหารธรรม หัวใจสำคัญของกระบวนการสานเสวนาคือ การเปิดโอกาสให้มีการฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening) เป็นการฟังเพื่อเข้าใจความหมาย การสานเสวนานี้เป็นความกระหายอยากรู้เรื่องอย่างใจจดใจจ่อ (suspension) ซึ่งเกี่ยวข้องกับ “ความตั้งใจฟัง” (active listening) ในการสำรวจหาความหมายของผู้พูดเป็นความคิดที่ว่า ถ้าผู้พูดมีความตั้งใจที่กล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยอารมณ์ความรู้สึก พร้อม ๆ กับเสนอความคิดอันใดอันหนึ่ง และผู้พูดยังคงรักษาความตั้งใจ ในการกล่าวถึงสิ่งนั้นต่อไป กระบวนการของความคิดจะดำเนินไปได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น นั่นคือ ทั้งผู้พูดจะสามารถเข้าใจความหมายของสิ่งที่ตนพูดและผู้ฟังอาจเข้าใจสิ่งที่ตนได้ยินอย่างลึกซึ้งมากขึ้น นั่นหมายถึงทั้งการพูดและการฟังต้องมี “โยนิโสมนสิการ”

กล่าวโดยสรุปการประยุกต์พุทธสานเสวนาโดยเน้นที่กระบวนการรับรู้ของมนุษย์เป็นหลัก หรือที่เรียกว่า “อายตนะ” ทั้งอายตนะภายในและภายนอก ตลอดจนถึงในการหยิบยกชุดหลักธรรมมาใช้ส่งเสริม ต่อวิธีการสร้างความปรองดอง สามัคคี สมานฉันท์ ถือเป็นการประยุกต์ที่ผู้วิจัยพิจารณาจากกระบวนการวิจัยแล้วว่าเป็นการประยุกต์ที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบันได้ กระบวนการในแบบประยุกต์นี้อาจจะไม่สามารถแก้ปัญหาได้ทันทีทันใด แต่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เรื้อรังได้ ซึ่งจะต้องจัดให้มีการพุทธสานเสวนาด้วยการฟังอย่างลึกซึ้งอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเป็นการพัฒนาทักษะการฟังการเรียนรู้ระดับบุคคลเพื่อให้เกิดปัญญาอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการยกระดับจิตใจที่สูงขึ้นตามหลักการของพระพุทธศาสนา และเพื่อการนำมาสู่ความสุขความสงบสันติต่อสังคม